

E 147b, E 148 ve E 150 numaralı Yenisey Yazıtları Üzerine

On Yenisei Inscriptions number E 147b, E 148 and E 150

Argen Şabdanov

Yüksek Lisans Öğrencisi, Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkoloji Bölümü, Bişkek / Kırgızistan

e-posta shabdanovargen05111997@gmail.com

orcid 0000-0002-9478-8534

doi 10.54316/dilarastirmalari.1079883

Atıf

Citation

Şabdanov, Argen (2022). E 147b, E 148 ve E 150 numaralı Yenisey Yazıtları Üzerine.

Dil Araştırmaları, 30: 213-223

Başvuru

Submitted

27.02.2022

Revizyon

Revised

24.03.2022

Kabul

Accepted

28.03.2022

Çevrimiçi Yayın

Published Online

31.05.2022

ÖZ

Eski Türk yazıtlarının içinden sayısı bakımından en çok olan Yenisey Yazıtları'dır. Yenisey Yazıtları'nın sayısı ile ilgili kesin ve net bir bilgi bugün bile bulunmamaktadır. Bilim dünyasında Yenisey Yazıtları'nın numaralandırılmış olanları daha çok bilinmiş durumda. Fakat numaralandırılmamış birçok Yenisey bölgesinde bulunan yazıtlar da mevcuttur. Numaralandırılmış 154 Yenisey yazıtının içinde numarası veya adı geçen ama hiçbir bilgi bulunmayan yazıtlar da vardır. E 146, E 148, E 150 ve E 151 numaralı yazıtlarıyla ilgili bilgiler neredeyse hiç yoktur. E 121, E 132 ve E 133 yazıtlarıyla ilgili bilgilerin olmasına rağmen yazıtların metinleri şimdilik bilim dünyasına sunulmamıştır. Numaralandırılmış Yenisey Yazıtları'nın bu tür sorunları halihazırda mevcuttur.

Bu makalede Yenisey Yazıtları'ndan E 147b (Ongar-Hovu I) yazıtının birinci kez, E 148 (Ongar-Hovu II) ve E 150 (Kurbustu-Taş II) yazıtlarının yeniden okuma ve anlamlandırma önerisi yapılmaya çalışılmış, söz konusu yazıtların metinlerinin özellikleri üzerinde durulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yenisey Yazıtları, Ongar-Hovu I, Ongar-Hovu II, Kurbustu-Taş II

ABSTRACT

Among the Old Turkic Inscriptions, Yenisei Inscriptions are the most numerous in terms of number. There is no definite or clear information about the number of Yenisei inscriptions even today. In the scientific world, the numbered ones of the Yenisei inscriptions are widely known. However, there are inscriptions found in many unnumbered Yenisei regions. In the numbered 154 Yenisei inscriptions, there are also inscriptions with numbers or names but without any information. Information with the inscriptions E 146, E 148, E 150 and E 151 is almost absent. Although there is information about the E 121, E 132 and E 133 inscriptions, the texts of the inscriptions have not been presented

to the scientific world for now. Such problems of the numbered Yenisei inscriptions already remain.

In this article, an attempt was made to re-read and interpret the Yenisei Inscriptions E 147b (Ongar-Hovu I) for the first time, and the E 148 (Ongar-Hovu II) and E 150 (Kurbustu-Tash II) inscriptions, and the features of the texts of these inscriptions were emphasized.

Keywords: Yenisei Inscriptions, Ongar-Hovu I, Ongar-Hovu II, Kurbustu-Tash II

Giriş

Yenisey Yazıtları, günümüz Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva ve Hakasya'nın sınırları içerisinde bulunan eski Türk yazıtlarına verilen addır. Kendi ismini bulunduğu Yenisey Nehri'nin adından alan Yenisey Yazıtları, eski Türk yazıtları içerisinde bulunduğu bölgeye göre sayısı bakımından en çok olan yazıtlardır.

Yenisey Yazıtları'nın büyük bir bölümü, yukarı Yenisey Vadisi'nde, doğuda Tuva'nın başkenti Kızııl'dan 60 km. uzaklıkta bulunan Sargal-Aksı'dan başlayarak batıda Hemçik Irmağı yakınındaki Şançi bozkırlarına kadar, 200 km'lik bir alanda toplanmaktadır (Aydın 2013: 17; Aydın 2019: 17).

Yenisey Yazıtları üzerinde yapılmış çalışmalar bugüne kadar birçok bilim adamı tarafından yapılmış olsa da, onların kapsamlı olarak okumalarını yapan bilim adamları sayılıdır. Bu okuma ve anlamlandırma çalışmalarını yapan ilk dönem bilim insanları W. Radloff, H. N. Orkun, S. Ye. Malov, D. D. Vasilyev ve İ. V. Kormuşin'dir. Aynı yazıtların kapsamlı çalışmaları yapan son dönem bilim insanları N. Useev ve E. Aydın'dır. Yukarıda sayılan isimler Yenisey Yazıtlarının çoğunluğunu bir araya getirmişler ve onların okuma anlamlandırmalarını yapmışlardır. Bunların dışında söz konusu yazıtlara ilişkin makaleler, bildiriler ve tezler mevcuttur.

Bilim dünyasında Yenisey Yazıtları kavramı söz konusu olduğunda ilk olarak bu yazıtların sayısı, numaralandırılması ve şimdiki durumu ile ilgili birbirinden farklı bilgiler ve görüşler kendini gösterir. Günümüzde kullandığımız numaralandırmayı ilk kullanan araştırmacı S. Ye. Malov'dur. Yenisey anlamına gelen E harfinden sonra sayı numaralarının verilmesi bilim dünyasındaki bu yazıtların dağınıklığı sorununu çözmüştür. Ancak bu numaralandırma her ne kadar araştırmacılar tarafından kullanılmış olsa da, yeni bulunan yazıtlar için numaralandırma işi devam ettirilmemiştir. "E" kısaltması ile yapılan numaralandırma E 154 ile sona ermektedir. Bunun dışında da birçok yazıtın bulunmasına rağmen bu numaralandırma şimdilik devam ettirilmeden kalmaktadır.

Numaralandırma verilmemiş yazıtlar için İ. L. Kızlasov (1994: 43) *Güney Yenisey Yazıtları* (Bunların içerisinde numaralı yazıtlar da mevcuttur), E. Aydın (2013: 241; 2019: 237) *Numaralandırılmamış Yenisey Yazıtları, Numarasız Yenisey Yazıtları* terimlerini kullanmaktadır.

Bugünkü durumda yeni bulunmuş ve numaralandırılmamış birçok yazıt olmasına nazaran numaralandırılmış yazıtların arasında eksikler yok değildir. Yenisey Yazıtları'nın kapsamlı kısmını bir arada getiren 1983 yılında yayımlanan D. D.

Vasilyev'in *Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya* adlı çalışmasında 145 yazıtın ismi geçmektedir. Ancak, Haya-Baı (E 24), Taş Ağırşak I (E 87), Övür I (E 89), Övür II (E90), Yir-Sayır I (E 93), Tugutüp II (E 121), Uybat VIII (E 132), Kopön Altın Küp (E 133), Mugur-Sargol III (E 145) yazıtlarına ait metinler bulunmamaktadır (Aydın 2019: 25). Bilindiği gibi "E" kısaltması ile numaralandırılmış yazıtların hepsinin metni tam değildir. Diğer bir ifadeyle kimi yazıtların metinleri mevcut değildir. İ. V. Kormuşin 2008'de yayımladığı *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii: Grammatika, Tekstologiya* adlı eserinde yazıtlara verilen son numaralandırma E 154'tür. Fakat bu, burada numaralandırılmış Yenisey Yazıtları'nın 154'nün de metni mevcuttur anlamına gelmez. Son dönem Yenisey Yazıtları çalışmalarını yapan bilim adamlarından N. Useev, *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana Tekstter* adlı çalışmasında E 145, E 146, E 148, E 150 ve E 151 yazıtlarıyla ilgili hiçbir bilgi edinemediğini (Useev 2011: 37) dile getirir. E. Aydın'ın Yenisey Yazıtları ile ilgili son eseri ve sözkonusu yazıtlara ilişkin bilim dünyasındaki en son kapsamlı araştırma olan *Sibirya'da Türk İzleri Yenisey Yazıtları* çalışmasında E 146, E 148, E 150 ve E 151 (Aydın 2019: 231, 233, 234) yazıtlarının bölümleri boştur. Bu ise adı geçen yazıtlarla ilgili hiçbir bilgi olmadığını gösterir. Bunun yanısıra bu hiçbir bilgi olmayan yazıtlar dışında adı ve numaralandırılması olan ama metni bulunmayan yazıtlar da mevcuttur. Örneğin, numaralandırılmış yazıtlardan E 121, E 132 ve E 133 yazıtlarının runik metni son zamanlarda yapılmış eserlerin içinde yer almamaktadır.

Bu makalede E 147b yazıtının ilk kez, E 148 (a, b) ve E 150 yazıtları metnlerinin ise yeniden okuma ve anlandırılması yapılmaya çalışılacaktır.

1. Ongar-Hovu I (E 147) Yazıtı

Ongar-Hovu I Yazıtı, ilk kez bilim dünyasına Eerbek I adıyla İ. V. Kormuşin (1997: 252) tarafından tanıtılmış ve yayımlanmıştır. O günden bugüne aynı adlandırma kullanılmıştır. Ancak D. D. Vasilyev ve A. D. Vasilyev'in 2020 yılında yayımlanan *Pamyatniki Dinastii "Gramoteev" Pravoberej'ya Ulug-Hema (Verhniy Yenisey, Respublika Tıva)* adlı makalesinde bu yazıtın ismi Ongar-Hovu I olarak geçmektedir. Buna ek olarak, Tuva Cumhuriyeti Aldan-Maadır Millî Müzesi'nden alınan bilgi ve belgeye (Resim 1) göre D. D. Vasilyev'in kullandığı adlandırma örtüşmektedir. Bunun yanısıra yazıtın ilk tanıtıldığı ve 1986'da D. D. Vasilyev (1986: 127) tarafından Uluslararası Altayistik Konferansı'nda sunulan bildiri de aynı adlandırma kullanılmıştır. Dolayısıyla bu adlandırmayı kullanma daha da uygun olacaktır. Aynı zamanda dikkati çeken durum ise, söz konusu yazıtının müze envanter kaydını doldurmanın İ. V. Kormuşin'in kendisi olmasıdır. Onun bu belgeyi doldurup ama kendi eserinde farklı bir adlandırmayı kullanması ilgi çekici bir durumdur.

Yazıt, 1985 yılında bulunmuş, 1986'da Taşkent'te gerçekleşen Uluslararası Altayistik Konferansı'nda ilk kez tanıtılmış ve tahmini okuma ve anlandırılması yapılmıştır (Vasilyev ve Vasilyev 2020: 173). Bir de bu bildiri de E 147 (Ongar-Hovu I) yazıtı ile birlikte E 148 (Ongar-Hovu II, E 149 (Kurbustu-Taş I), E 150 (Kurbustu-Taş II) ve E 151 (Torgalık kabasının etrafında bulunan taş heykel) yazıtları hakkında ilk bilgiler sunulmuştur (Vasilyev ve Semenov 1986: 127-128). E 147 yazıtının bugüne dek belli olan beş satırlık metni mevcuttur. Bu metin okumalarının hepsi İ. V. Kormuşin'in

1997’de yayımladığı metne dayanmaktadır. Fakat İ. V. Kormuşin’den sonraki yapılan okuma ve anlamlandırma çalışmalarında bu yazıtın sadece beş satır olduğu dile getirilmekte ve diğer iki satırı hakkında bilgi bulunmamaktadır. Oysaki İ. V. Kormuşin’in (1997: 252) çalışmasında aşağıdaki gibi bilgiyi bulmak mümkündür:

“Kırlı pembe renkli, küçük taneli kum taşından yontulmuş anıt üzerindeki yazı, yüksekliği 3,5 m (toprak üstündeki yüksekliği 328 cm) dip genişliği 42 cm, ortasındaki genişlik 31 cm, kalınlığı 29-30 cm’dir. Ulug-Hem’in sağ tarafındaki Ongar-Hovu bölgesinde, Eerbek kasabasından 19 km batıda bulunmuş olup halen Tuva Müzesi’nde koruma altındadır. Satırın yönü dikey ve yukarı doğrudur, iki cepheye Kazınmıştır. Ön cephesi geniş yüzeye kazınmış olan damgadan belli olmaktadır. Buradaki beş satırın yönü sağdan sola doğrudur (Tip II). Ön cephenin beş satırında 237 runik işaret bulunuyor (satır sırasına göre 45+47+49+47+49). Tamamı 57 kelimededen oluşmuştur. Bazı yerler hariç hepsi okunaklıdır. Yan cephede yaklaşık 100 runik işaret kalmıştır. Fakat hepsini belirleyemediğimiz için metnini aşağıda gösteremiyoruz.” (Açıkgöz 1998: 227)

Yazıtın İ. V. Kormuşin’in belirttiği yan cephe resimlerine bakıp runik işaretleri de fark etmek mümkündür. Söz konusu 100 işaret yan cephedeki iki satırın okunaklı olarak kalmış olduğu işaretleridir. Bu runik işaretlerin bulunduğu yazıt kısmına D. D. Vasilyev, E 147b adlandırmasını vermiş (2020: 176) ama daha okuma ve anlamlandırmasını yapmadan vefat etmiştir. E 147 yazıtının bu kısmına ait 100 runik işaret olduğunu İ. V. Kormuşin kendi çalışmasında belirtmiş olsa da D. D. Vasilyev’in yayımladığı eserdeki yazıtın çiziminden sadece 23 runik işareti görmek mümkündür (Resim 2).

1.1. Yazıtın Metni

Çizim 1. E 147b yazıtının metninin çizimi

1.2. Metnin Transliterasyonu

- 1) <...> y¹ <...> mk¹s²/ş <...> m
- 2) b²ü/öb² <...> s²/ş s²/ş t²ñr²l²İmş <...> şy²ü/özd²m // şk²ü/özd²m

1.3. Metnin Transkripsiyonu

- 1) <...> (a)y <...> m(a)k(e)s²/ş <...> m
- 2) (e)bü/öb(e) <...> (e)s/ş (e)s/ş t(e)ngr(i) (e)lim (e)ş(i)[m] (e)ş yüzd(i)m // (e)ş küz(e)d(i)m

1.4. Anlamlandırma

- 2) <...> kutsal devletimi/milletimi, karı[mı] yoldaşımı öldürdüm // korudum

1.5. Okuma ve Anlamlandırma Üzerine

Yazıtın satırlarının tam okumasını gerçekleştirebilmek ve tam anlamı ortaya koyabilmek için runik işaretlerin de eksiksiz olması önemlidir. Ancak runik işaretler eksik olması nedeniyle ilk satırdaki runik işaretlerin sadece transliterasyonu verilmiştir.

İkinci satırdaki son 13 runik işaretten az çok anlam çıkarmak mümkündür. Yukarıdaki okumada dikkat çekilmesi gereken bazı durumlar mevcuttur. İlk olarak, *teñri* kelimesinin yazılışı bu yazıtta daha hiçbir yazıtta görülmediği bir yazılışa sahip. Daha doğrusu sonraki *i* sesini veren runik işaret kullanılmadan *teñri* kelimesi yazılmış. Oysaki bu yazıtın diğer beş satırlı yüzünde *teñri* kelimesi sondaki *i* sesi için kullanılan işaretle yazılmışken yazıtın bu yüzünde yazılmaması, aynı zamanda diğer bilinen eski Türk yazıtları metinlerinde de bu tür yazılışın bulunmaması, *teñri* kelimesinin sondaki ünlüsü olmadan da yazılabilir sonucunu ortaya koymaktadır. Söz konusu yazıttaki *teñri* kelimesinin bu tür yazılışının çekime girmemiş kök halindeki ilk örneği olarak değerlendirmek mümkündür. Buradaki *tenri* kelimesinin kutsal, değerli olarak anlamlandırılması, E 147a yazıtındaki aynı yapının başka bilim insanları tarafından bu şekilde okunmasından kaynaklanmaktadır. N. Useev, E 147a yazıtının ilk satırındaki *teñri elimke* ifadesindeki söz konusu kelimeyi *kutsal* (2011: 600) olarak anlamlandırmıştır. Bu açıdan hem anlam hem yapı olarak hem aynı yazıt olması nedeniyle bu okuma önerisi benimsenmiştir.

İkinci değinilmesi gereken husus, cümlemin yüklemidir. Yüklemin tek başına okumasını yapınca *yüzdüm* olarak okumak mümkündür. Yüklemdaki fiilin kökü *yüz-*idir. Bundan yola çıkarak öldürmek anlamına gelen *yüz-* fiili kullanılmıştır denilebilir. Fakat cümlemin genelini ve yazıtın diğer satırlarını dikkate alınca anlam bakımından *yüz-*fiilinin buraya tam oturmadığı söylenebilir. Bir de yazıtın çizimleri doğrudan yazıtın kopyası değil elle çizilmiş olduğunu göz önünde bulundurunca ince *y* sesi için kullanılan runik işaretin yerinde ince *k* sesi için kullanılan runik işaretin olabileceği de vardır. Ya da ince *y* sesi için kullanılan işaret aynı zamanda ince *k* sesini de karşılayabilir. Çünkü *y* yerine *k* sesini getirerek okunulduğunda cümle anlam bakımından daha anlamlı cümleyle dönüşmektedir:

1) t(e)ngr(i) (e)lim (e)ş(i)[m] (e)ş yüzd(i)m

kutsal devletimi/milletimi, karı[mı] yoldaşımı öldürdüm (seferlere çıkıp başarılı olamadım, böylece devletimin, karımın, yoldaşımın ölmesine neden oldum).

2) t(e)ngr(i) (e)lim (e)ş(i)[m] (e)ş küz(e)d(i)m

kutsal devletimi/milletimi, karı[mı] yoldaşımı korudum (seferlere çıktım, sonunda savaşta devletimi, eşimi, yoldaşımı koruyarak onlar için can verdim).

Şayet cümlemin yüklemi *küze-* ise, Yenisey Yazıtları'ndaki tek örnek olup E 28 yazıtının 6.satırında geçen ve *koruyucu* (Aydın 2013: 43) anlamına gelen *küzençü* kelimesinin kökü olan fiil söz konusu olur.

Bu satırın yüklemi okuma ve anlamlandırmada her iki varyantta da anlam vermesi nedeniyle yazıtın orijinali bulunarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Ancak şimdilik eldeki bilgi ve kaynaklara göre yukarıdaki gibi sonuçlara ulaşılmıştır.

2. Ongar-Hovu II (E 148) Yazıtı

E 148 yazıtı da E 147, E 149 ve E150 yazıtlarıyla beraber 1985'te bulunmuştur. Fakat E 148 numaralı Yenisey Yazıtı'nın müzeye taşınıp tanışmadığı ile ilgili bir bilgi

yoktur. Yazıtın numarası çok senedir belli olsa dahi yazıtın ismiyle ilgili bir bilgi yoktu. Yazıtın ismi ilk kez D. D. Vasilyev ve V. A. Semenov'un bildirisinde Ongar-Hovu II (1986: 127) olarak geçmektedir.

Yazıtın metni (transliterasyonu) ve çizimi ilk kez 2020 yılında D. D. Vasilyev ve D. A. Vasilyev tarafından yayımlanmıştır. Yazarların yukarıda adı geçen makalesinde E 148 yazıtının ilk satırının okuması yapılmış ve Rusça çevirisi sunulmuştur.

Yazıt, Türk mezarlığının kazısı sırasında aynı yolun 24 km uzaklığında kurgan yakınında bulunmuştur. Yüksekliği 81 sm olan yazıt yamuk durumdadır. İki yüzeyindeki dört satırın işaretleri/çizimleri ayırt edilebilir konumdadır (Vasilyev ve Vasilyev 2020: 175). Bu bilgiler dışında makale sonunda E 148a ve E 148b şeklinde D. D. Vasilyev'in çizimleri sunulmuştur (Resim 3). Bu çizimlere göre taşın boyutunu 81x23x120x33 olarak tanımlamak mümkündür.

D. D. Vasilyev bu yazıtın ilk satırının okuma ve anlamlandırma önerisini kendi makelesinde sunmuştur:

Transkripsiyonu: $Er^2 er^2 d^2 emim d^1 e: b[eg]$

Rusça çevirisi: *В моей воинской доблести - б[е2]* (Benim erlik kahramanlığında – bey) (2020: 175).

Diğer satırların sadece transliterasyonunu vermiş fakar okuma ve anlamlandırma denemesinde bulunmamıştır.

2.1. Yazıtın metni

Çizim 2. E 148a ve E 148b yazıtlarının metinlerinin çizimleri

2.2. Metnin Transliterasyonu

- 1) $r^2 r^2 d^2 m m n^1 o / u: b^2 <...>$
- 2) $<...> d^1 <...>$
- 3) $\text{ş} r^2$
- 4) $<...> l^2 ü / ö d^1 y^2 l^1 <...>$

2.3. Metnin Transkripsiyonu

- 1) (e)r (e)rd(e)m(i)m (a)no/u: b(e)[g]
- 2) $<...> d(e) <...>$
- 3) (e)ş (e)r

2.4. Anlamlandırma

- 1) Kahramanlığım onu be[y yaptı].
- 3) dost yoldaş / karı koca

2.5. Okuma ve Anlamlandırma Üzerine

E 148 yazıtı eldeki resimlere göre dört satırdan oluşmaktadır. Bunların içerinden 1. ve 3.satırlar üzerinden bir anlam çıkarmak mümkündür. 2. ve 4.satırlardaki runik işaretlerden bir anlam çıkarılamamıştır.

Er erdemim ifadesi Yenisey Yazıtları'nda en sık kullanılan yapılardandır. Yenisey Yazıtları'nda geçen *er erdem* ifadesindeki kelimelerin eşanlamlı olmaları sebebiyle ikileme oluşturarak "kahramanlık, yiğitlik" anlamında kullanıldığı görülür (Tokay, 406). İkilemelere ait özelliklerin biri, yakın anlamdaki kelimelerin bir arada kullanılarak bir bütün anlamı vermesidir. Bu durumda da *er erdemim* ifadesi *kahramanlık* veya *erlik* anlamını veren ikileme olarak değerlendirilmiştir. Bir de D. D. Vasilyev tarafından kalın *d* olarak okunan 1.satırdaki runik işaretler resimlere dayanılarak ince *n* ve *u* olarak okunarak önerilmiştir. Bu okuma anlamlandırma açısından satırı daha da anlamlı kılmaktadır.

3. satırdaki iki runik işaret *eş er* şeklinde okunarak ikileme olarak değerlendirilmiştir. Yazıtın metni eksik olması nedeniyle kesin bir öneriyi sunmak mümkün değildir. Fakat okuma anlamlandırma sonucunda *dost yoldaş* ve *karı koca* ikilemeleri olabileceği düşünülerek önerilmiştir.

3. Kurbustu-Taş II (E 150) Yazıtı

E 150 numaralı Yenisey Yazıtı olarak bilinen bu yazıtın ismi Kurbustu-Taş II (Vasilyev ve Semenov 1986: 128; Vasiliev ve Vasiliev 2020: 176) olarak tanımlanmıştır. Yazıt tek satırdan oluşmaktadır. E 147, E 148 ve E 149 yazıtlarıyla beraber 1985 yılında bulunmuş ve tanıtılmış, 2020'de D. D. Vasilyev tarafından çizimi yayımlanmıştır (Resim 4). D. D. Vasilyev yazıtın metninin okuma anlamlandırma denemesini yapmış fakat çeviri önerisinde bulunmamıştır.

D. D. Vasilyev'in okuma önerisi:

- 1) Et²üz er² siz (2020: 176).

3.1. Yazıtın Metni

Çizim 3. E 150 yazıtının metninin çizimi

3.2. Metnin Transliterasyonu

- 1) t²zr²s²z

3.3. Metnin Transkripsiyonu

1) (e)t(ö)z (e)r (e)s(i)z

3.4. Anlamlandırma

1) Bedenli er değerlidir.

3.5. Okuma ve Anlamlandırma Üzerine

Bu yazıtın tek satırı üç kelimden oluşan cümledir. Buradaki ilk dikkat çeken kelime *etöz* idir. *Etöz* kelimesi *Drevnetyurkskiy Slovar*'da *etüz* (beden) (1969: 189) şeklinde geçer. Runik harfli metinlerde *etöz* ile karşılaşılmaz. Kelimenin ilk kez kullanım sahasına çıkması Maniheist Uyгур çevresi metinlerinde olmuştur (Uçar 2018: 79). E 150 yazıtının metnin okunması sonucunda yukarıdaki görüşe çelişkili bir sonuç elde edilmiştir. Çünkü söz konusu kelime hem yapı hem anlam bakımından örtüşmektedir. Cümledeki anlamı da Maniheist Uyгур metinlerindeki asıl anlama hem düz (beden) hem mecaz (can) anlamda neredeyse birebir yakındır. Bu bize bu yazıtların Maniheist Uyгур çevresi metinlerinin yazıldığı zaman taşa kazındığından haber vermektedir.

Daha önceki Yenisey Yazıtları'nın okuma anlamlarını yapan araştırmacıların önerilerine ve cümlelerin anlamına dayanılarak yazıttaki *esiz* kelimesi acınma ünlemi olarak değil, *değerli* (Useev 2019: 39) anlamında kullanılmıştır. Bunun nedeni hem cümlelerin genel yapı ve anlamına hem yazıtın Yenisey bölgesine ait olmasındandır. Çünkü bu bölgeye özgü yazıtların birçoğunda *esiz* kelimesi *değerli*, *kıymetli* anlamlarında kullanılmaktadır.

4. Sonuç

Yenisey Yazıtları'nın içerisinden numaralı yazıtlardaki eksik olan E 147b, E 148 ve E 150 yazıtlarının içerikleri, yapı bakımından kısa olmasına karşın Eski Türkçe çalışmalarına az çok katkıda bulunabilecek özelliğe sahiptir. E 147b yazıtındaki *teñri* kelimesinin yazılış biçimi, daha önceki mevcut yazıtlardaki bu kelimenin yazılışından farklılığı, bunların yeniden değerlendirilmesi gerektiğinden haber verir. Aynı yazıttaki yüklemdeki durum yazıtın aslının bulunması ve yeniden runik metnin çizimlerinin alınması zarruriyetini ortaya koymaktadır. E 148 yazıtındaki ikilemeli anlatımlar, E 150 yazıtındaki *etöz* kelimesi bilim dünyasına yeni görüş ve bilgileri sunmaktadır. *Etöz* kelimesinin runik metinlerdeki ilk örneği olması açısından E 150 yazıtının, *teñri* kelimesinin sonundaki sesli harfinin eksik yazılış biçimini ve *küze-* fiiline ilişkin özellikleri içerimesi bakımından E 147b yazıtının önemi büyüktür. Bunların yanısıra bütün yazıtların adlandırmasını kesinleştirmek için müzelerdeki yazıtların arkeolojik pasaportları incelenmelidir.

Teşekkür

Makale yazım sürecinde bilgilere edinmeme yardımcı olan Tuva Cumhuriyeti Aldan-Maadır Millî Müzesi ekibine, Mongush Chechena Ayir-Sanaayevna'ya, Ondar Choygan Gennadievich'e, Erkinai Baktybek Kyzy'na, yazıtların yeni çizimlerini elde etmeme yardımcı olan Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Arkeoloji ve Etnografya Müzesi-Laboratuvarı araştırmacıları Dr. Künbolot Akmatov'a ve Varlık Taş'a teşekkür ederim.

Kısaltmalar ve Kaynakça

- AÇIKGÖZ, Halil (1998) “Yenisey Yazıtları Hakkında Bir Kitap ve İlk Defa Neşredilen, Yeni Bulunmuş Üç Yazıt”. *Türk Dünyası Araştırmaları*, 112: 221-236.
- AYDIN, Erhan (2013). “Yenisey Yazıtlarındaki Tek Örnekler”. *Türkbilgi*, 26: 37-50.
- AYDIN, Erhan (2019). *Sibirya’da Türk İzleri: Yenisey Yazıtları*. İstanbul: Kronik Kitap.
- Drevnetyurkskiy Slovar (1969). Leningrad: “Nauka”. / Древнетюркский словарь (1969). Ленинград: “Наука”.
- KIZLASOV, İgor (1994). *Runiçeskiye Pismennosti Evraziyskih Stepey*. Moskva: “Vostochnaya literatura” RAN. / Кызласов, Игорь (1994). *Рунические письменности евразийских степей*. Москва: “Восточная литература” РАН.
- KORMUŞIN, İgor (1997). *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii: Tesksti i İsledovaniya*. Moskva: Nauka. / Кормушин, Игорь (1997). *Тюркские енисейские эпитафии. Тексты и исследования*. Москва: Наука.
- KORMUŞIN, İgor (2008). *Tyurkskiye Yeniseyskiye Epitafii: Grammatika, Tekstologiya*. Moskva: Nauka. / Кормушин, Игорь (2008). *Тюркские енисейские эпитафии: грамматика, текстология*. Москва: Наука.
- TOKAY, Yaşar (2017). “Yenisey Yazıtlarında Geçen Er Erdem İfadesi Üzerine”. *IV.Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu. 26-28 Nisan. Niğde-Türkiye*. Niğde: 403-408.
- UÇAR, Erdem (2018). “Kutadgu Bilig Dizinindeki Bir Kelime Hakkında: etöz ‘vücut’ Üzerine”. *Türkolojiya*, 4: 78-86.
- USEEV, Nurdin (2011). *Yenisey Cazma Estelikleri I: Leksikası cana tekstter*. Bişkek: Turar. / Усеев, Нурдин (2011). *Енисей жазма эстелитери I: лексикасы жана тексттер*. Бишкек: Турар.
- USEEV, Nurdin (2019). “Köktürk Harfli Yazıtlardaki ‘Esiz’ Kelimesi Üzerine”. *Dil Araştırmaları*, 13/24, 31-42.
- VASILYEV, D(mitriy). D.; SEMENOV, V(ladimir). A. (1986). “Noviye nahodki pamyatnikov tyurkskoj runiçeskoj pismennosti”. *İstoriko-kulturniye kontaktı narodov Altayskoj yazıkovoj obşnosti, Tezisi dokladov XXIX sessii Postoyannoj Mejdunarodnoj Altaistiçeskoj konferentsii*, PIAC, T.1, Taşkent, M., 127-128. / Васильев, Д. Д.; Семенов, В. А. (1986). “Новые находки памятников тюркской рунической письменности”. *Историко-культурные контакты народов Алтайской языковой общности, Тезисы докладов XXIX сессии Постоянной Международной Алтаистической конференции*. PIAC, T.1, Ташкент, М., 127-128.
- VASILYEV, D(mitriy). D. (1983). *Korpus Tyurkskih Runiçeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya*. Leningrad: Nauka. / Васильев, Д. Д. (1983). *Корпус тюркских рунических памятников бассейна Енисей*. Ленинград: Наука.
- VASILIEV, Aleksandr; VASILIEV, Dmitriy (2020). “‘Monuments of literates’ dynasty on the Right bank of the Ulug-Khem (Upper Yenisei, Tuva Republic)”. *Oriental Epigraphy*, XXXV: 172-180. / Васильев, А. Д.; Васильев, Д. Д. (2020). “Памятник династии «грамматеев» Правобережья Улуг-Хема (Верхний Енисей, Республика Тыва)”. *Эпиграфика Востока*, XXXV: 172-180.
- YILDIRIM, Fikret; AYDIN, Erhan; ALIMOV, Rysbek (2013). *Yenisey-Kırgızistan Yazıtları ve İrk Bitig*. Ankara: BilgeSu.

Ekler

МИНИСТЕРСТВО КУЛЬТУРЫ РСФСР
ГЛАВНОЕ УПРАВЛЕНИЕ
КУЛЬТУРЫ И ПРОСВЕТИТЕЛЬНЫХ
УЧРЕЖДЕНИЙ
ОТДЕЛ ОХРАНЫ ПАМЯТНИКОВ

Форм. № 1

11874 67

ПАСПОРТ
ПАМЯТНИКА АРХЕОЛОГИИ

Вид памятника (гробница, курган, могильник, мостик и др.) стела с дубовыми-
оской рунической надписью и тамгой

№ _____ по списку памятников археологии, утверждённому _____
_____ 196 г. № 10890/15

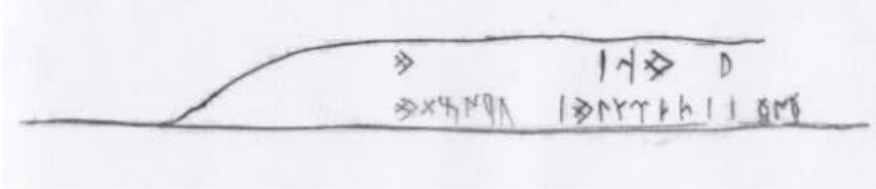
I. Наименование памятника, а также название, под которым памятник известен у населения: _____
E-147, Огзар-Хову!

II. Местонахождение памятника:

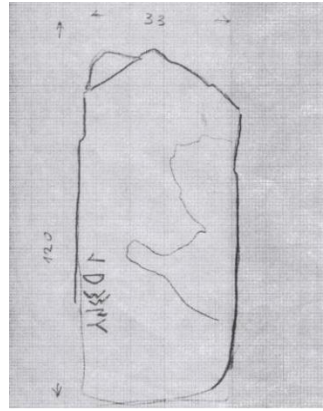
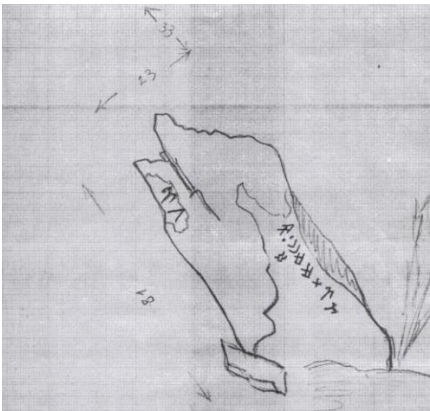
1) Подробный адрес ТРКМ, двор, слева от крыльца, 4-й этаж,
5-е место

2) Местоположение памятника с уточнённой топографией (схематический генеральный план)
рядом с бес. Улуг-Хеме, 1,9 км дороги от пос. Эзрбек
в местности Огзар-Хову

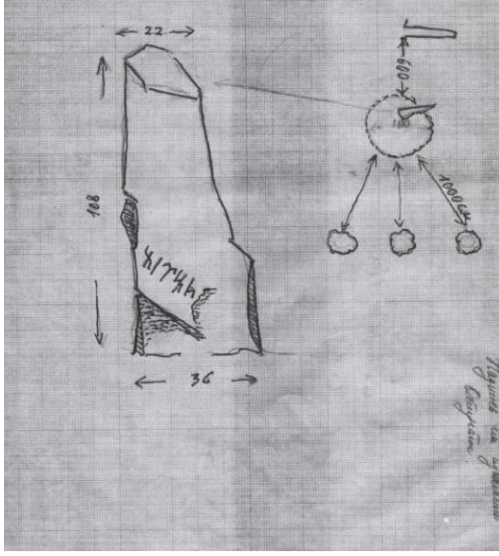
Resim 1. Tuva Cumhuriyeti Aldan-Maadır Milli Müzesi'ne aittir, E 147 numaralı yazıtın pasaportunun 1.sayfası

Resim 2. E 147b yazıtının Vasilyev tarafından yayımlanan çizimi (Vasilyev, 2020: 176)

Resim 3. E 148 yazıtının Vasilyev tarafından yayımlanan çizimleri (Vasilyev, 2020: 178)

Resim 4. E 150 yazıtının Vasilyev tarafından yayımlanan çizimi (Vasilyev, 2020: 180)